

Life Lezing 2019 Henk Jochemsen

Concurreren of co-creëren?

*Rentmeesterschap als voorwaarde voor
een rechtvaardige mondiale samenleving*

AERES
HOGESCHOOL
DRONTEN

Colofon

Uitgave:

Aeres Hogeschool Dronten
Tel 088 - 020 6000
www.aereshogeschool.nl

Lezing:

Prof. dr. ir. Henk Jochemsen

Tekstredactie:

Ir. Wiggele Oosterhoff

Eerste druk, april 2019
Oplage, 400 exemplaren

Bestellingen:

Marketing & Communicatie
s.van.dijk@aeres.nl
Tel 088 - 020 64 24

© Alle rechten voorbehouden. Deze tekst mag door derden gebruikt worden, mits de bron daarbij op correcte wijze vermeld wordt. De auteur heeft ernaar gestreefd een zo betrouwbaar mogelijke uitgave te verzorgen. Niettemin kan hij geen aansprakelijkheid aanvaarden voor onjuistheden die mogelijk in deze uitgave voorkomen. Aan deze publicatie kunnen geen rechten ontleend worden. De auteur heeft getracht de rechten van de afbeeldingen te achterhalen en/of de bron van de afbeeldingen weer te geven en ernaar gestreefd een zo betrouwbaar mogelijke uitgave te verzorgen.

Voor contact gelieve te mailen naar w.oosterhoff@aeres.nl

Concurreren of co-creëren?

*Rentmeesterschap als voorwaarde voor
een rechtvaardige mondiale samenleving*

Woord vooraf

Voor u ligt de zevende Life Lezing van Aeres Hogeschool Dronten, die door prof. Henk Jochemsen op 4 april 2019 in Dronten is uitgesproken.

De Life Lezing wordt georganiseerd voor relaties van Aeres Hogeschool Dronten en voor studenten en docenten van de hogeschool. De lezing kan worden beschouwd als een gift van de hogeschool aan bedrijfsleven en organisaties, voor alles wat zij de hogeschool geven in de vorm van stages voor studenten, opdrachtgever voor (onderzoeks-)projecten, kritische reflectie in werkveldcommissies, enz.

In het studiejaar 2017-2018 vierde de hogeschool dat zij 60 jaar bestond, waarvan 50 jaar in Dronten. Het jubileumjaar is met diverse feestelijke activiteiten gevierd. Mede op basis van input uit deze activiteiten is de merkbelofte van de hogeschool herschreven. Het thema van het jubileumjaar 'Ons IDee' is tevens de titel van de nieuwe merkbelofte* geworden.

In Ons IDee speelt het begrip rentmeesterschap een belangrijke rol. Juist over het begrip rentmeesterschap gaat deze Life Lezing van prof. Jochemsen. Hij geeft in deze lezing aan dat we het begrip rentmeesterschap breed moeten interpreteren. Het gaat volgens hem niet alleen over financieel-economische zaken, maar juist ook over sociale en ecologische verantwoordelijkheden. Jochemsen trekt deze brede invulling van

rentmeesterschap door naar het beroepsonderwijs. Studenten moeten volgens hem worden geholpen om hun inspiratie te verwoorden en vruchtbaar te maken voor hun professionele praktijk. Daarmee raakt Jochemsen het hart van Ons IDee. De persoonlijke vorming van onze studenten zien wij in Dronten als een waarde(n)volle opgave die we graag oppakken. Wij dagen studenten uit om persoonlijke en gedeelde waarden te ontwikkelen, waardoor ze in staat zijn keuzes te maken in hun persoonlijke en professionele leven. Kiezen vanuit rentmeesterschap met een gezonde balans tussen geven en nemen!

Wij wensen u veel inspiratie toe bij het lezen van deze Life Lezing.

Met vriendelijke groet,

Drs. Rieke de Vlieger MCM
Directeur Aeres Hogeschool

5 Koert Jansen reageerde met een praktijkvoorbeeld op de Life Lezing van prof. Jochemsen. Jansen is managing director bij Woord & Daad. Woord & Daad en Inclust investeren al jaren met succes in de West-Afrikaanse cashewketen. Boeren, fabrieksarbeiders, consumenten en investeerders worden er allemaal beter van.

Concurreren of co-creëren?

Rentmeesterschap als voorwaarde voor een rechtvaardige mondiale samenleving

Inleiding

Onder invloed van het neoliberale denken in de economie en de politiek wordt de landbouw de laatste decennia steeds meer als een puur economische activiteit gezien. Concurrentie op de wereldmarkt leidt tot scherpe prijzen van voedselproducten voor de consument. Die lage prijs komt mede tot stand doordat veel kosten worden afgewenteld op de gemeenschap en het milieu. Het is de vraag in hoeverre er werkelijk sprake is van concurrentie, gezien de macht van agrochemische transnationale bedrijven en de retail. De achterliggende vraag is of de voedselproductie wel éézijdig economisch kan worden gezien?

De klassieke waarde van rentmeesterschap moet niet slechts financieel-economisch worden verstaan, maar dient ook sociale en ecologische verantwoordelijkheid in te houden. In plaats van marktsturing moeten we naar 'samen-sturing'. In een proces van co-creatie dienen betrokken partijen een duurzame en rechtvaardige organisatie van de voedselproductie en de voedselzekerheid voor alle mensen na te streven.

In deze Life Lezing zal ik deze opgave nader uitwerken op basis van een breed begrip van rentmeesterschap.

De klassieke waarde van rentmeesterschap moet niet slechts financieel-economisch worden verstaan, maar dient ook sociale en ecologische verantwoordelijkheid in te houden.

Rentmeesterschap

In de ondertitel van deze lezing wordt het woord **rentmeesterschap** gebruikt. Voor een goed begrip van die ondertitel, kijken we eerst naar het woord rentmeester. Volgens Wikipedia is een rentmeester iemand die goederen beheert, in het bijzonder onroerend goed van een eigenaar.¹ De rentmeester is dus niet zelf de eigenaar. In onze tijd is een rentmeester in de regel een breed opgeleide vastgoeddeskundige. Naast het organiseren van het beheer, adviseren rentmeesters de eigenaar op een breed scala aan onderwerpen die met het beheer van een (land)goed te maken hebben. Een rentmeester is gericht op de lange termijn en is niet uit op snel gewin.

Het onderwerp van deze lezing betreft het begrip rentmeesterschap op de mondiale samenleving. Deze mondiale context is een bewuste keuze, aangezien de agrifoodsector een mondiale sector is en uw hogeschool op vele terreinen internationaal actief is.

Maar waarom is rentmeesterschap (opnieuw) een thema? Als in de samenleving een bepaalde term opkomt, doet zich op dat gebied meestal een probleem voor. Dit roept de vraag op: is in de mondiale samenleving sprake van problemen die te maken hebben met rentmeesterschap? Deze vraag stellen, is haar beantwoorden, zoals u allemaal weet. Veel problemen zijn te noemen, maar ik beperk me tot wat mijns inziens twee hoofdproblemen zijn, die allebei met rentmeesterschap te maken hebben:

1. armoede en ongelijkheid in bezit en welvaart;
2. milieuproblematiek.

Bij het tweede probleem reken ik ook problemen met betrekking tot biodiversiteit, de aantasting van de herstelkracht van de natuur (resilience) en de klimaatproblematiek.

In een hoopvol perspectief, zoals ik dat zie, doet zich de spanning van de hoofdtitel van deze lezing voor: **concurreren of co-creëren**.

Mondiale hoofdproblemen

Armoede en ongelijkheid

Omstreeks 800 miljoen mensen op deze wereld leven in extreme armoede.² Dit zijn mensen die (in 2015) minder dan US\$ 1,90 per dag (koopkracht pariteit)³ te besteden hebben.⁴ Ongeveer de helft hiervan wordt wel ultra-arm genoemd.⁵ Dit is 'een groep mensen die minder dan 80% van hun benodigde energie te eten krijgt, ondanks dat ze minimaal 80% van hun inkomen aan voedsel uitgeven'. Economisch worden ze gedefinieerd als mensen die leven van minder dan US\$ 0,50-0,70 per dag. Dit zijn de individuen en gezinnen die aan de rand van de samenleving leven, zo geïsoleerd en buitengesloten dat ze niet meedoen aan hulpprogramma's van de overheid en de op de markt gebaseerde systemen als micro-financiering en micro-krediet. Hun meeste tijd en energie gaat zitten in het zoeken

"Het ergste van het leven in extreme armoede is de minachting.

Dat ze je behandelen als waardeloos.

Dat ze je bekijken met walging en angst.

En dat ze je zelfs behandelen als een vijand.

Wij en onze kinderen ervaren dit elke dag.

En het doet ons pijn.

Het vernedert ons.

En maakt ons angstig en beschaamd."

Een moeder

naar voedsel, en het is maar zelden dat ze werk vinden of zelfs maar onbetrouwbaar onderdak.⁶ Het Chronic Poverty Research Centre⁷ definieert extreme armoede als "een combinatie van lage koopkracht, beperkte persoonlijke capaciteiten, mogelijkheden, een hoge mate van kwetsbaarheid en een gevoel van machteloosheid."

De allerarmsten ervaren meestal verschillende nadelen tegelijkertijd. Daardoor blijven ze vastzitten in de armoede en kunnen ze er niet uit ontsnappen, soms generaties lang niet. De allerarmsten zijn van veel voorzieningen verstoken, vooral op sleutelgebieden als gezondheid en onderwijs. Ze hebben geen materiële eigendommen en sociaal en politiek gezien verkeren ze aan de rand. Daarom hebben ze weinig in de melk te brokkelen in de economische, maatschappelijke en politieke domeinen. Ze zitten in een vicieuze cirkel van armoede. Armoede heeft alles te maken met extreme ongelijkheid. Hierover ook enkele gegevens. Ik citeer uit een toespraak van mevrouw Lagarde van het International Monetary Fund (IMF) uit 2014.

"De feiten zijn bekend. Sinds 1980 heeft de rijkste één procent (van de wereldbevolking) hun aandeel in het inkomen verhoogd in 24 van de 26 landen waarvan we gegevens hebben. In de VS is het aandeel van het inkomen dat door de hoogste één procent werd geïncasseerd sinds de jaren tachtig meer dan verdubbeld. (...). In het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland is het aandeel van particulier kapitaal in het nationaal inkomen nu weer terug op het niveau dat bijna een eeuw geleden voor het laatst werd gezien. De 85 rijkste mensen ter wereld, die in één Londense dubbeldekker zouden kunnen passen, beheersen evenveel rijkdom als de armste helft van de wereldbevolking - dat zijn 3,5 miljard mensen. (...)."

Velen zullen echter betogen dat we ons uiteindelijk moeten bekommeren om gelijke kansen, niet om gelijkheid van resultaten. Het probleem is echter dat kansen niet gelijk zijn. Geld zal altijd onderwijs en gezondheidszorg van betere kwaliteit kopen, bijvoorbeeld. Maar vanwege de huidige ongelijkheids-situatie hebben te veel mensen in te veel landen alleen de meest elementaire toegang tot deze diensten, of zelfs helemaal niet. Het bewijsmateriaal toont ook aan dat sociale mobiliteit meer belemmerd is in minder gelijke samenlevingen.

Excessieve ongelijkheid maakt het kapitalisme fundamenteel minder inclusief. Het belemmert mensen om volledig te participeren en hun potentieel te ontwikkelen. Verschillen leiden ook tot verdeeldheid. De beginselen van solidariteit en wederkerigheid die samenlevingen binden, lopen meer kans te eroderen in buitensporig ongelijke samenlevingen. De geschiedenis leert ons ook dat de democratie begint te rafelen aan de randen zodra politieke gevechten 'de haves scheiden van de have-nots'. Een grotere concentratie van rijkdom zou - indien niet gecontroleerd - zelfs de principes van meritocratie en democratie ondermijnen. Het zou het beginsel van gelijke rechten, vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van 1948, kunnen ondermijnen".⁸

De beginselen van solidariteit en wederkerigheid die samenlevingen binden, lopen meer kans te eroderen in buitensporig ongelijke samenlevingen.

Natuurbeheer en milieuproblematiek

Dan nu enkele gegevens over het tweede probleem, dat van beheer van de natuur en de natuurlijke hulpbronnen. Door mensen teweeggebrachte mechanismen die op mondiaal niveau de natuurlijke leefomgeving vormgeven zijn bevolkings-groei, met bijbehorende bronconsumptie, verandering en fragmentering van leefomgeving (habitat), energieproductie en consumptie en klimaatverandering.

Door stapeling van directe interventies door mensen, die impact hebben op onze leefomgeving, zien we nu indirecte verschuivingen op mondiaal niveau in de levende natuur. Directe leefwereld-omvormende interventies zijn onder meer de omzetting van 43% van het landoppervlak van de aarde naar agrarische of stedelijke gebieden, die met veel van de overige gebieden zijn verbonden via netwerken van wegen en andere infrastructuur.⁹

Als we inzoomen op de landbouw moeten we vaststellen dat deze de belangrijkste oorzaak is geweest van die negatieve impact en de grootste bijdrage levert aan de toegenomen milieurisico's van het 'tijdperk van de mens' (antropoceen) waarin we nu leven.¹⁰ Op de grond levende gewervelde dierpopulaties namen tussen 1970 en 2010 af met 58 procent. Populaties van ongewervelde dieren vertonen een wereldwijde achteruitgang van ongeveer 45 procent in de afgelopen 40 jaar. Soortgelijke dalingen zijn gedocumenteerd voor in zeeën levende soorten.¹¹

Voedselsystemen zijn nu de bron van 60% van het biodiversiteits-verlies op het land, 24% van de uitstoot van broeikasgassen, 33% van de bodemdegradatie en 61% van de uitputting van commerciële visbestanden.¹²

Het verlies aan biodiversiteit in de landbouw zelf kan kort worden geïllustreerd met de volgende gegevens.¹³

1. Meer dan 6000 plantensoorten zijn gekweekt voor voedsel.
2. Minder dan 200 geven een significante bijdrage aan de

(bron: Pinterest)

voedselproductie op mondiaal, regionaal of nationaal niveau.

3. Tweederde van de totale gewasproductie komt van slechts 9 soorten.
4. Er bestaan nu nog 7 745 lokale rassen van landbouwhuisdieren.
5. Hiervan loopt 26% het risico van uitsterven.
6. De risicostatus van 67% is onbekend.
7. Van slechts 7% weten we dat ze niet in gevaar zijn.

Milieu en armoede

In deze weergave van majeuze mondiale problemen wil ik nog wijzen op een heel belangrijk verband. Namelijk tussen achteruitgang van onze natuurlijk leefomgeving en economische ontwikkeling.

In beleidsdiscussies in Nederland lijkt vaak een tegenstelling te bestaan tussen economie en milieu. Economische ontwikkeling gaat nu eenmaal gepaard met aantasting van het milieu en pas als er voldoende economische ontwikkeling en welvaart is, kan bescherming van het milieu betaald worden (zie cartoon).

Onderzoek laat inderdaad zien dat er een positieve correlatie is tussen economische groei in landen (uitgedrukt in BNI per hoofd van de bevolking) en de ecologisch voetafdruk van de bevolking.¹⁴

Toch is dat allerminst het hele verhaal. Zeker als we op mondiaal niveau kijken. Ik noem een aantal bevindingen over de relatie tussen milieu en armoede uit een expertrapport over deze materie.¹⁵

Dit rapport noemt drie belangrijke redenen waarom ecosysteemdiensten belangrijk zijn voor *tegengaan* van armoede.¹⁶

1. 70% van de armen in de wereld woont op het platteland en is voor het levensonderhoud rechtstreeks afhankelijk van biologische diversiteit. Biodiversiteit dient als een belangrijke bron van voedsel en inkomen voor huishoudens op het platteland.
2. Meer dan 3 miljard mensen zijn voor hun levensonderhoud afhankelijk van biodiversiteit op zee en in kustgebieden, terwijl meer dan 1,6 miljard mensen, waaronder 1 miljard mensen die in armoede leven, afhankelijk zijn van bossen en niet-hout bosproducten.
3. Bossen zijn de thuisbasis van 80% van de resterende terrestrische biodiversiteit en bieden ook bescherming voor watervoorraden en verminderen het risico op rampen en erosie.

Hoewel erg beknopt en compact moge dit toch voldoende zijn om te onderbouwen dat economische ontwikkeling en ongelijkheid en de milieuproblematiek tot de grote mondiale problemen van onze tijd behoren. Het zijn problemen die vanouds werden verbonden met het begrip rentmeesterschap.

Voordat we de vraag proberen te beantwoorden hoe we rentmeesterschap moeten invullen om aan deze problemen het hoofd te bieden, kijken we eerst naar achtergronden ervan op het niveau van levensbeschouwing en waarden.

Achtergronden

Een belangrijke achtergrond ligt in de grote verandering die in onze cultuur heeft plaatsgevonden bij de overgang van de premoderne naar de moderne tijd (16e - 17e eeuw; wetenschappelijke revolutie, Verlichting).¹⁷ Deze verandering hield de omslag in van de verhouding tussen 'betekenis' en 'individueel bestaan'. In de premoderne cultuur, evenals in de meeste andere wereldculturen, leefde het besef dat betekenis en bestemming voorafgaan aan het individuele bestaan. Dit houdt in dat de mens ter wereld komt in een werkelijkheid die betekenis *heeft*, een gegeven betekenis, die werd ontleend aan een godsdienst of een wereldbeschouwing. Individuele mensen en samenlevingen moeten nog wel die betekenis ontdekken en daaraan vormgeven in hun persoonlijke en culturele bestaan. De verhouding die ontstond in de overgang naar de moderniteit is dat het bestaan van de individuele mens en menselijke gemeenschappen *voorafgaat* aan de betekenis van de dingen en het leven. Dit houdt in dat de mens zelf en ieder individu weer opnieuw betekenis moet *geven*, moet creëren, niet alleen aan het eigen bestaan, maar aan heel de wereld waarin de mens leeft. De werkelijkheid bestaat in deze visie immers uit op zichzelf betekenisloze voorwerpen in een 'toevallige' ordening.

Pas door het gebruik en het nut voor de mens krijgen de werkelijkheid en de dingen betekenis en geeft de mens betekenis aan zijn eigen leven. Dit resulteerde in een streven de werkelijkheid te beheersen en het eigen bestaan zo goed mogelijk veilig te stellen met wetenschap en techniek. Materiële welvaart en daarmee verbonden economische groei gingen behoren tot de allerbelangrijkste waarden en kregen ideologische trekken.¹⁸

Materiële welvaart en daarmee verbonden economische groei gingen behoren tot de allerbelangrijkste waarden en kregen ideologische trekken.

Kort door de bocht geformuleerd, kunnen we stellen dat onze cultuur gestempeld wordt door de volgende idealen, die trekken van idolen hebben gekregen. Dit zijn het beheersingsideaal, het persoonlijkheidsideaal en het natuurideaal. In afbeelding 1 zet ik ze op een rij met de bijbehorende waarden.

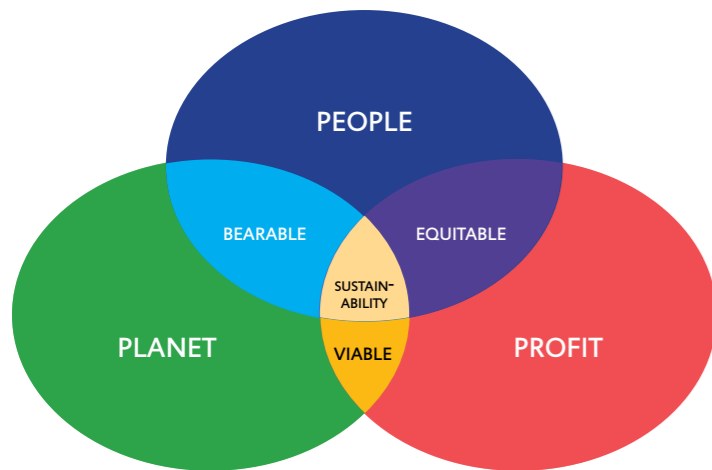
Kortom, de geestelijk-historische achtergrond van onze cultuur heeft een sterk concentratie meegebracht op wetenschappelijk-

ideaal / idool	daarmee verbonden waarden	relatie met Triple P duurzaamheid
Beheersingsideaal	'goede leven', welvaart, economische groei, comfort, ecosysteemdiensten.	verabsolutering van <i>profit, prosperity</i> , economische duurzaamheid
Persoonlijkheidsideaal	vrijheid, ontplooiing, autonomie, participatie, beleving, ondernemerschap	verabsolutering van <i>person</i> , sociale duurzaamheid
Natuurideaal	natuurwaarden: biodiversiteit, ecologische evenwichten, ecosystemen e.d.	Verabsolutering van <i>planet</i> , ecologische duurzaamheid

Afbeelding 1. Cultuuridealens, bijbehorende waarden en relatie met Triple P duurzaamheid

technische beheersing van de werkelijkheid en het leven, met het oog op het veilig stellen van wat als het ‘goede leven’ werd ervaren. Dit heeft geleid tot enorme technische mogelijkheden en economische ontplooiing die veel goeds hebben gebracht voor veel mensen. De keerzijde is, naast een verlies aan zinervaringen en daarmee gepaard gaande geestelijke en psychische problematiek,¹⁹ ook een zodanige aantasting van de natuurlijke basis van ons bestaan dat het leven van een groot deel van de mensheid op het spel staat.²⁰

Rentmeesterschap is eenzijdig financieel-economisch ingevuld en gericht geweest op de korte termijn, terwijl zelfs in de Wikipedia-toelichting van het begrip staat dat een rentmeester zijn beheer richt op de langere termijn. Deels als een reactie en noodzakelijke correctie hierop en deels vanuit religieuze en levensbeschouwelijke overtuigingen is de laatste decennia opnieuw een natuurideaal opgekomen.

Afbeelding 2. Triple P duurzaamheid in drie Venn cirkels. Duurzaamheid en manifestatie van rentmeesterschap is waar de drie elkaar overlappen. (bron: Silvius & Schipper, (2015).²³

Maar wanneer dit ideaal verabsoluteerd wordt ontstaat opnieuw een dreiging voor mensen.²¹

Laten we in dit verband nog eens kijken naar het begrip rentmeesterschap. Elk van de drie idealen is verbonden met waarden. Wat zijn waarden? Een korte omschrijving die nu voldeet is: iets dat we met recht en reden goed achten, waarderen. Waarden vinden weerklank in onze ervaring, we ervaren iets als goed. Waarden brengen ons in beweging: we doen ons best om gezond te blijven of te worden. We werken aan relaties die we belangrijk vinden, etc. Tegelijkertijd is een waarde meer dan alleen een subjectieve beleving. Een waarde is ook een kenmerk van de werkelijkheid. Op een bepaalde manier ‘bestaat’ een waarde. Rechtvaardigheid is niet alleen een aanduiding van een ervaring, maar is ook stand van zaken – hoezeer de precieze invulling ook afhankelijk is van de context.

Kijken we nu naar de waarden die met de drie idealen zijn verbonden dan gaat het daarin om zaken die we algemeen positief beoordelen. Welvaart, comfort, economische groei zijn, in principe, positieve zaken. Datzelfde geldt voor de waarden verbonden met het persoonlijkheidsideaal en het natuurideaal. Maar wanneer een van deze typen van waarden tot hoogste waarde en doel van het leven en de samenleving worden dan ontstaat verstoring, zoals we zagen. Rentmeesterschap kan dan ook niet eenzijdig verbonden worden met een van de idealen en bijbehorende waarden. Een goede invulling van rentmeesterschap is mijn inziens de integratie van de drie typen van waarden. Dus rentmeesterschap hoort bij ‘sustainability’ in afbeelding 2.

Hier past de term die door een Studiegroep van de Zweedse Academie van Wetenschappen wordt voorgesteld als centrale waarde in openbaar bestuur, **planetair rentmeesterschap**.²⁴ Nu de mensheid door haar handelen de vitaliteit van de aarde en het welzijn van alles wat erop leeft zo ernstig beïnvloedt, lijkt mij dat een zinnig voorstel. Een rentmeester is niet de eigenaar, maar moet werken binnen de kaders die de eigenaar geeft. Een rentmeester moet verant-

woording afleggen voor zijn beheer aan de eigenaar. In het Christendom, maar ook in het Jodendom en de Islam, wordt God de Schepper gezien als de eigenaar wiens aanwijzingen we moeten volgen en aan wie we verantwoording schuldig zijn. Wie niet godsdienstig is, zou toekomstige generaties kunnen zien als de instantie tegenover wie we ons moeten verantwoorden (al ligt dat filosofisch ingewikkeld).

Waardeketens

Het voorstel dat rentmeesterschap de drie invalshoeken (Triple P) moet integreren, roept de vraag op hoe dat er concreet uit gaat zien. Ik kan er nu slechts kort op ingaan. Een belangrijke aanpak is de **waardeketenbenadering**.

Wat zijn waardeketens?

Een waardeketen is een reeks van processen die een product of dienst ondergaat en waarin iedere stap waarde aan het product of de dienst toevoegt tot de eindafnemer deze koopt (zie afbeelding 3). Afbeelding 3 geeft een beeld van het voedselsysteem met de waardeketen zelf in het midden: landbouwproductie – transport, opslag en verwerking – distributie, vermarkting en retail – consumptie in huishouden.

Elke stap in de keten bouwt voort op de vorige stappen en draagt bij aan het totale product of dienst.²⁶ Een waardeketen is dus een economisch proces waarin iets meer waarde krijgt voor gebruikers. Het gaat dus om een vorm van waarde-realisatie. Daarmee zijn we direct al een kern van de economie op het spoor. In economie gaat het niet om productie of handel alleen met het oog op financieel gewin. In de christelijke filosofie is door diverse geleerden, onder meer Bob Goudzwaard, nagedacht over het eigenlijke van de economie. Ik sla de discussie over en geef weer waar collega’s en ik op uitkomen. Als kenmerkend voor het economische handelen zien wij het gericht zijn op het mensen (huishoudens) voorzien van goederen en diensten door productie en handel. Die activiteiten omvatten efficiënt beheer van middelen (de productie-

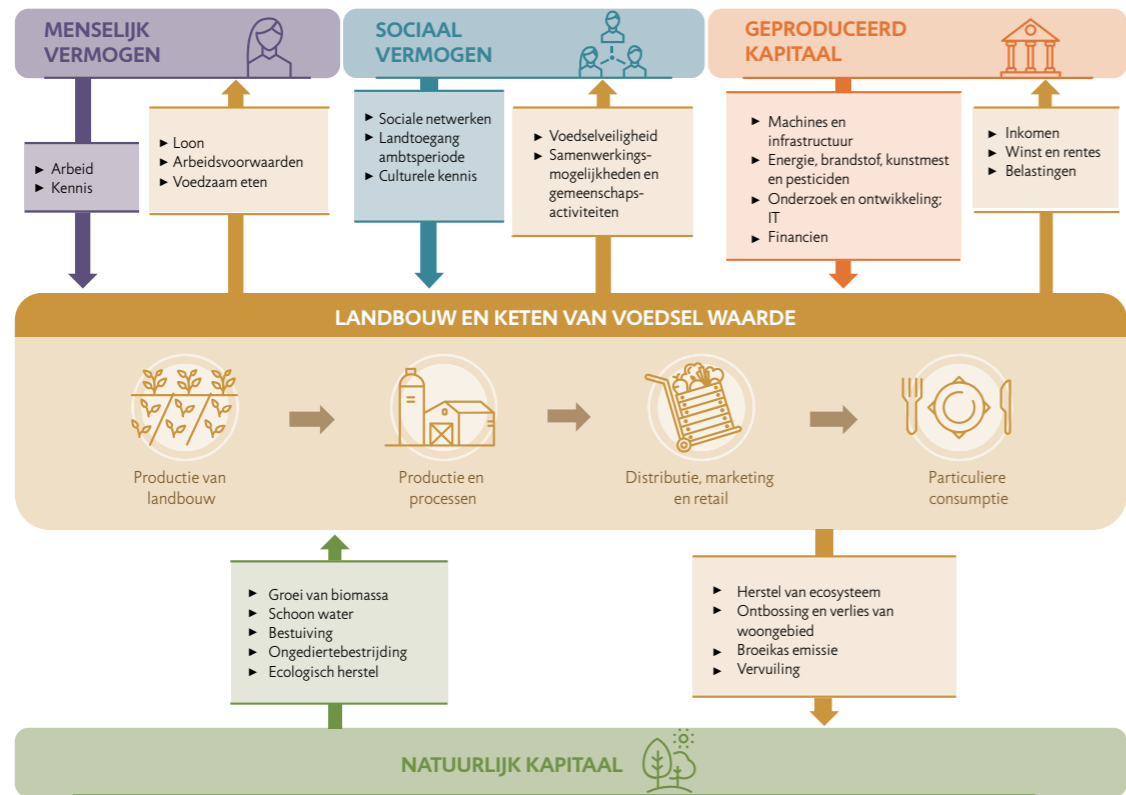
factoren en organisatie van de handel). Als kernwaarde stellen wij voor ‘efficiënte voorziening’. In de economie gaat het erom mensen te voorzien van dingen waar ze waarde aan hechten. Met die activiteiten moet geld verdiend worden anders kunnen ze niet voortgezet worden. In een waardeketen voegen allerlei (groepen van) mensen waarde toe aan iets waarvoor mensen of organisaties willen betalen.

Rentmeesterschap volgens Triple P als hierboven uitgelegd vraagt erom dat de waardeketens op een bepaalde manier worden ingericht.

Op twee principes van inrichting wil ik kort ingaan.

1. Rentmeesterschap in waardeketens betekent ten eerste dat de waarde die in iedere stap wordt toegevoegd ook evenredig wordt beloond! In de praktijk houdt dit in dat de primaire producent, de boer, een redelijke prijs krijgt. Dat is nu vaak niet het geval. Door hun marktmacht kunnen de grote spelers in het veld, transnationale corporaties die in afbeelding 3 het ‘produced capital’ vertegenwoordigen, de grootste financiële beloning voor hun bijdrage incasseren. Veel armoede in de ontwikkelingslanden heeft te maken met de grote druk op prijzen van voedsel in de rijkere landen en het gebrek aan marktmacht van boeren. Ik geef een citaat dat de deplorabele toestand van het overheersende voedselsysteem kernachtig weergeeft – ook al zijn de scheuren in het systeem inmiddels wat groter en hebben kleine, alternatieve voedselsystemen aan volume en betekenis gewonnen.

“Het Neoliberalisme heeft een onhoudbaar voedselsysteem opgeleverd, dat ontoereikend zou kunnen blijken om toekomstige generaties te voeden. Ondanks de gestage stijgingen van de voedselprijzen, de verslechtering van de natuurlijke hulpbronnen, het verlies van veerkracht van landbouwsystemen en verstoringen als gevolg van klimaatverandering, blijven internationale organen en nationale regeringen neoliberal beleid voorstellen. Privatisering en deregulering worden doorgegeven als bolwerken van vrijheid en efficiëntie, terwijl ze het systeem overlaten aan de macht van bedrijven en trans-

Afbeelding 3. Waardenketen in eco-agri-voedselsystemen en vormen van kapitaal. (bron: TEEB (2018), figuur 1.4, nummer 25)

nationale financiële elites. Dit alles wordt mogelijk gemaakt niet alleen door de macht van organisaties met gevestigde belangen, maar ook door het onverminderde vertrouwen van de meerderheid van de academici en bureaucraten in de reguliere economie.²⁸

De samenwerking in de keten moet dus minder op macht gebaseerd zijn en meer op de duurzaamheid en de kwaliteit van de waardecreatie in de keten.²⁹

2. Het creëren van 'shared value', gedeelde waarden. Hierbij gaat het delen niet over verdelen van beloning voor waarde-toevoeging maar om het delen van waarde-toevoeging over

economische en sociale waarde. In een economische setting gaat het bij 'shared value' om het creëren van economische én sociale waarde. Het zou daarom misschien meer voor de hand liggen om in plaats van over gedeelde waarde te spreken over dubbele waarde. De economische activiteiten worden niet eenzijdig gericht op toename van de aandeelhouderswaarde. Ze richten zich op het doelmatig voorzien in menselijke behoeften en tegelijkertijd het realiseren van waarden die liggen op het sociale vlak, waartoe in dit verband ook behoud van natuur en biodiversiteit behoren. De hoogste regel in de economie is niet langer concurreren – al blijft er een concurrentie – element bestaan. Het gaat in een keten erom gezamenlijk optimaal waarde te co-creëren.

Het gaat in een keten erom gezamenlijk optimaal waarde te co-creëren.

Bijvoorbeeld, de kosten van milieuvervuiling van een bepaald productieproces worden dan niet meer afgewenteld op de samenleving of op toekomstige generaties, maar worden geïntegreerd in het proces en verrekend in de prijs van het product. Belangrijke auteurs op dit gebied, Michael E. Porter en Mark. R. Kramer, beargumenteren dat de samenleving als geheel daar beter mee af is en vaak de betreffende bedrijven ook. Als de medewerkers gezond en gemotiveerd blijven en bijscholing ontvangen, is dat voor arbeidskosten en de bedrijfscontinuïteit op langere termijn ook gunstig.³⁰ Porter en Kramer bespreken regelgeving die de economie richting creatie van dubbele waarde stuurt en geven diverse voorbeelden van het profijtelijke karakter ervan, voor de betreffende gemeenschap, maar ook voor bedrijven. Koert Jansen zal in zijn reflectie op mijn lezing hier nader op ingaan.³¹

Ik wil proberen deze benadering nog iets algemener aan de orde te stellen. In hun studie naar nieuwe businessmodellen presenteren Jonker e.a. een interessant schema waarin ze de kernelementen van een nieuw model weergeven.³²

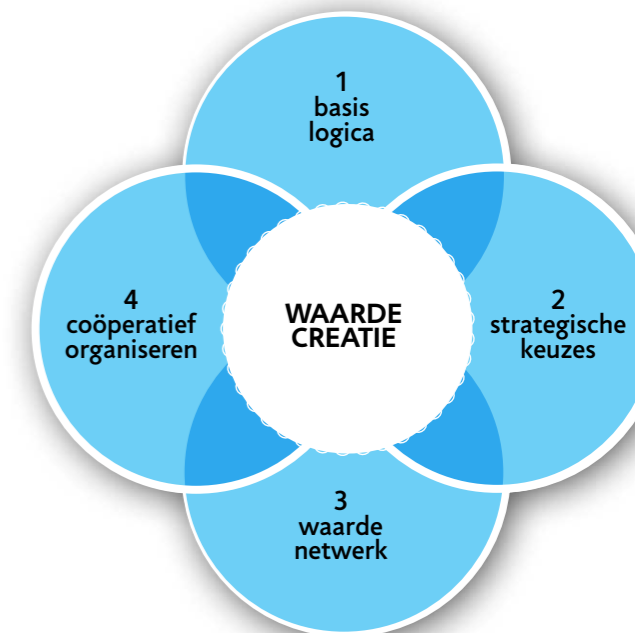
Ze onderscheiden de volgende basiselementen (zie afbeelding 4):

1. Een basislogica, betreft vooral de waarden en uitgangspunten die partijen met elkaar delen.
2. Strategische keuzes die gemaakt worden, waar gaan we welke waarde creëren voor welke groep mensen, en hoe?
3. Het ontwikkelen en onderhouden van een waarde-netwerk van de diverse stakeholders die bijdragen aan de beoogde waardecreatie.
4. Coöperatief organiseren, dus fundamenteel samenwerken binnen een bepaald netwerk.

Deze punten vormen de bouwstenen voor wederkerige en gezamenlijke waardecreatie. Organisatie van de waardeketen op basis van deze principes brengt met zich mee dat de keten als geheel een verdienmodel moet hebben, waarin de verdiensten bereikt worden door het netwerk als geheel en tussen de

partijen verdeeld worden. Tegelijkertijd vormen deze principes een barrière voor toetreding van eventuele concurrerende netwerken. Doelmatigheid van de productie en ondernemerschap blijven dus belangrijke waarden. Maar de creativiteit van mensen richt zich niet meer eenzijdig op financieel gewin ten koste van de concurrent maar op co-creatie van waarden waarmee het leven van groepen van mensen verrijkt wordt.

Uiteraard is er veel meer over te zeggen en blijven veel vragen bestaan. Toverformules voor de oplossing van de grote uitdagingen van onze tijd zijn er niet. Toch meen ik dat op deze wijze het omvattende begrip van rentmeesterschap gestalte kan krijgen en op vruchtbare wijze gewerkt kan worden aan een rechtvaardige en duurzame mondiale samenleving.

Afbeelding 4. Basiselementen van 'nieuwe businessmodellen' (Bron: Jan Jonker, et al, 2012)

Uitdagingen

Aan het einde van deze Life Lezing wil ik dit algemene pleidooi voor rentmeesterschap toespitsen in enkele meer specifieke uitdagingen voor de agrarische sector en voor Aeres Hogeschool Dronten.

Wat betreft de agrarische sector moeten we vaststellen dat de processen van rationalisering, specialisering, intensivering en schaalvergroting, die zich sinds de Tweede Wereldoorlog hebben voorgedaan, hun doel voorbij geschoten zijn.³³ Deze ontwikkeling was in hoge mate gericht op economische doelmatigheid in een smalle zin en ging gepaard met afwenteling van kosten en nadelige effecten in sociaal en ecologisch opzicht. Deze kosten en effecten zijn zo groot geworden dat doorgaan op deze weg, zelfs met 'correcties' waaraan al volop wordt gewerkt, niet meer rationeel is. Niet slechts een correctie maar een **ander paradigma** is noodzakelijk. Daarin zal het **kringloop-denken** met sterke(re) inbedding van landbouw in ecologische en sociale contexten centraal moeten staan. Landbouw zal enerzijds meer regionaliseren terwijl anderzijds internationale waardeketens zullen blijven bestaan die rechtvaardig en duurzaam ingericht moeten worden. Rentmeesterschap in Triple P zin voor alle sleutelactoren is minimaal nodig om in die richting te gaan bewegen. Eigenlijk moet aan de Triple P nog een vierde P worden toegevoegd. De P van pneuma, geest. Hiermee bedoel ik de spirituele inspiratie die in staat is de ideologie van eenzijdige economische groei en materiële welvaart te doorbreken.

Hier ligt mijns inziens ook een taak voor Aeres Hogeschool Dronten. De vorming van studenten moet niet eenzijdig liggen op kennis en vaardigheden, maar ook op attitude. Attitude wortelt altijd in een levensbeschouwelijke inspiratie. Vorming houdt ook in dat studenten geholpen worden hun inspiratie te verwoorden en vruchtbaar te maken voor hun professionele praktijken.³⁴

Vorming houdt ook in dat studenten geholpen worden hun inspiratie te verwoorden en vruchtbaar te maken voor hun professionele praktijken

Bij de onderzoekslijn Wijsheid van Aeres Hogeschool Wageningen zie ik hier heel goede aanknopingspunten. Maar die benadering zou ook in het onderwijs en andere onderzoeksactiviteiten moeten doorwerken. Een mooie uitdaging voor de hele hogeschool om bij studenten en medewerkers de hele mens aan te spreken met respect voor ieders eigenheid!

Literatuur

¹ Wikipedia: [https://nl.wikipedia.org/wiki/Rentmeester_\(beroep\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Rentmeester_(beroep))

² Deze paragraaf is sterk gebaseerd op L. Stok (2018). De allerarmsten bereiken en laten meedoen. In: (h) Jochemsen (redactie). 'Als de tak wil bloeien...'. *Ontwikkelingssamenwerking in christelijk perspectief*. Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, p.201-226.

³ Koopkrachtpariteit; [economie] wisselkoers die gecorrigeerd is wat betreft het verschil in prijsniveau tussen twee landen. Simpel gezegd: de hoeveelheid goederen of diensten die je in een land voor 1 dollar kan kopen.

⁴ World Bank (2015), Internet <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/10/04/world-bank-forecasts-global-poverty-to-fall-below-10-for-first-time-major-hurdles-remain-in-goal-to-end-poverty-by-2030>.

Het eerste doel van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG) is het uitbannen van extreme armoede voor 2030 voor iedereen en overal; zie Kenny, C. 2015, Goal 1 – End Poverty in All its Forms Everywhere, UN Chronicle Vol. LI No. 4 2014, April 2015; United Nations 2017, Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform Our World, <http://www.un.org/sustainabledevelopment/poverty/>

⁵ M. Lipton (1986). Seasonality and Ultra-poverty, *IDS Bulletin* 17:3, 1986, Institute of Development Studies.

⁶ Reed, L. et al, eds. 2017, *The Global State of Ultra-Poverty 2017, a global analysis of the greatest opportunities to end ultra-poverty by 2030*, www.ultra-poverty.org/assets/downloads/gsup-2017-report.pdf

⁷ The Chronic Poverty Research Centre (CPRC) werd gefinancierd door het Department for International Development (DFID) van 2000 tot 2011. Het was een onderzoeksprogramma van meerdere landen, meerdere vakgebieden en meerdere partners, dat zich richtte op de armsten in de wereld.

⁸ Christine Lagarde (2014). *Economic Inclusion and Financial Integrity—An Address to the Conference on Inclusive Capitalism, May 27, 2014*. Lagarde is Managing Director, International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/15sp052714>, laatst geopend op 28 februari 2019

⁹ Anthony D. Barnosky (2012). Approaching a state shift in Earth's biosphere. *Nature* 486, p. 53-54.

¹⁰ J. Rockström, J. Williams, G. Daily, A. Noble, N. Matthews, L. Gordon, ... J. Smith (2017). Sustainable intensification of agriculture for human prosperity and global sustainability. *Ambio* 46(1), p. 4-17. <https://doi.org/10.1007/s13280-016-0793-6>

¹¹ TEEB (2018). *The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB) for Agriculture & Food*. Scientific and Economic Foundations Report. Geneva: UN Environment, hoofdstuk 2.1. Internetsite <http://teebweb.org/agrifood/scientific-and-economic-foundations-report/>, laatst geopend op 28 februari 2019

¹² Sukhdev, P., May, P., & Müller, A. (2016). Fix food metrics. *Nature News*, 540 (7631), p.33. <https://doi.org/10.1038/540033a>

¹³ http://www.fao.org/state-of-biodiversity-for-food-agriculture/en/?utm_source=twitter&utm_medium=social+media&utm_campaign=fao, laatst geopend op 28 februari 2019

¹⁴ Geoffrey P. Hammond (2006). 'People, planet and prosperity': The determinants of humanity's environmental footprint. *Natural Resources Forum* 30, p.27-36

¹⁵ M. Kosmus, L. Renner, and S. Ullrich (2012). *Integrating Ecosystem Services into Development Planning. A Stepwise Approach for Practitioners Based on the TEEB Approach*. Eschborn: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Zie ook: Nwagbara, E., Abia, R.P., Uyang, F.A., and Ejeje, J.A. (2012). Poverty, Environmental Degradation, and Sustainable Development: A Discourse. *Global Journal of Human Social Science. Sociology, Economics & Political Science* 12 (11). Internet https://globaljournals.org/GJHSS_Volume12/1-Poverty-Environmental-Degradation.pdf, laatst geopend 28 februari 2019

¹⁶ Kosmus et al, 2012, p. 11

¹⁷ Uitvoeriger hier over in: H. Jochemsen (2018). Hoop, actie en reflectie. Een interpretatiekader voor ontwikkelingssamenwerking en de toekomst ervan. In: H Jochemsen (redactie). 'Als de tak wil bloeien...'. *Ontwikkelingssamenwerking in christelijk perspectief*. Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, p.40, 41; zie ook H. Jochemsen (2000). Ethiek als pleidooi voor het eigentijdse gestalten van het goede leven. In: JP Balkenende, R Kuiper, L La Rivière (Red). *De Kunst van het leven. De cultuuruitdaging van de 21e eeuw*. Continental Sound/ CNV Kunstbond, p. 15-27.

¹⁸ B. Goudzwaard, M. Vander Vennen R.S.W., D. van Heemst, H.A.C. Weigand-Timmer (2009). *Wegen van hoop in tijden van crisis. Reeks Verantwoording deel 26. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.*

¹⁹ Zie bijvoorbeeld <https://www.trimbos.nl/actueel/nieuws/bericht/de-economische-crisis-en-het-ontstaan-van-psychische-aandoeningen> en <https://www.brainwash.nl/bijdrage/psychiater-dirk-de-wachter-in-de-ongelukkigheid-komen-de-grootste-verbindingen-tot-stand>.

²⁰ Catherine Ingram (2019). Facing Extinction <http://www.catherineingram.com/facingextinction/>

²¹ Monique Smits (2013). David Attenborough: 'De mensheid is een plaag voor de Aarde'. <https://www.welingelichtekringen.nl/samenleving/127394/david-attenborough-de-mensheid-is-een-plaag-voor-de-aarde.html>

²² Zie : Steven C. van den Heuvel, Patrick Nullens, Angela Roothaan (2018). Introduction. The experience of values. In: Idem. *Theological ethics and moral value phenomena*. London: Routledge, p.5

²³ A.J. Gilbert Silvius, Ron Schipper (2015) *A Maturity Model for Integrating Sustainability in Projects and Project Management*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/267228611_A_Maturity_Model_for_Integrating_Sustainability_in_Projects_and_Project_Management [accessed Mar 06 2019].

²⁴ Carl Folke et al. (2011). Reconnecting to the Biosphere, *Ambio, A Journal of the Human Environment* 40 (7), p.731.

²⁵ TEEB (2018) a.w. Fig. 1.4

²⁶ Zie <https://nl.wikipedia.org/wiki/Waardeketen> en <https://www.encyclo.nl/begrip/Waardeketen>

²⁷ Henk Jochemsen, Corné J. Rademaker (2019). Food systems. How can the Normative Practice Approach help toward a just and sustainable food system? In: M.J. de Vries en H. Jochemsen (redactie). *The Normative Nature of Social Practices and Ethics in Professional Environments*. Hershey (Pennsylvania, USA): IGBI Global, p. 9 (van dit hoofdstuk), verwacht zomer 2019.

²⁸ V. Sodano (2012). Food Policy Beyond Neo-Liberalism. In: D. Erasga (Ed.), *Sociological Landscape: Theories, Realities and Trends* (pp. 375–402). InTech. Van Internet www.intechopen.com/books/sociological-landscape-theories-realities-and-trends/food-policy-beyond-neo-liberalism-looking-for-a-new-paradigm-through-the-lens-of-economic-sociology-, laatst geopend 1 maart 2019

²⁹ Verder hierover: Corné J. Rademaker, Joost van den Hee (2018). Bedrijfsontwikkeling in de landbouw binnen de context van een levenbevorderend voedselsysteem. In: H Jochemsen (redactie). 'Als de tak wil bloeien...'. *Ontwikkelingssamenwerking in christelijk perspectief*. Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, p. 227-250.

³⁰ Michael E. Porter en Mark R. Kramer (2011). Creating shared value. *Harvard Business Review* 89, nos. 1-2 (January–February 2011), p. 62–77. Internet <https://www.srm.nl/docs/default-source/pdf/creating-shared-value.pdf>. Laatst geopend 1 maart 2019. Voor een kritische discussie over deze paper zie California Management Review 2014; 56 (no. 2), p. 130-152. Als bijdrage aan de discussie vind ik de voorstellen van Porter Kramer waardevol.

³¹ In dit verband wordt ook wel gesproken over social venturing, social impact investment en sociale venturing entrepreneurship, een in omvang en betekenis groeiende partij in allerlei sociale ontwikkelingen en in ontwikkelingssamenwerking; zie Moulen Siame (2018). *A Practical and Theoretical Approach to Social Venturing Entrepreneurship*; Internet <https://www.intechopen.com/books/entrepreneurship-trends-and-challenges/a-practical-and-theoretical-approach-to-social-venturing-entrepreneurship>. Laatst geopend 4 maart 2019; zie ook Moulen Siame, Gert van Dijk (2016). Good Performing Enterprise (Co-operative) with Social Venturing and Co-operative Entrepreneurship Business Model (SVCE-bm) in Zambia. *The International Journal Of Business & Management* 10 (4), p.300-310.

³² Jan Jonker i.s.m. Marloes Tap en Tim van Straaten (2012) *Nieuwe Business Modellen. Een exploratief onderzoek naar veranderende transacties die meervoudige waarde creëren*. Working Paper 'Duurzaam Organiseren'. Nijmegen School of Management, Radboud Universiteit Nijmegen – Holland

³³ E. Hardeman, H. Jochemsen (2012). Are There Ideological Aspects to the Modernization of Agriculture? *J Agric Environ Ethics* 25, p.657-674, DOI 10.1007/s10806-011-9331-5

³⁴ Uitgebreider hierover: Hegeman J.J., M. Edgell, H. Jochemsen. *Practice and profile. Christian formation for vocation*. Eugene (Oregon): Wipf&Stock, ; zie ook H Jochemsen (redactie), (2018), zie noot 17, p. 42, 43, 100, 101.

Prof. dr. ir. Henk Jochemsen is emeritus bijzonder-hoogleraar christelijke filosofie van Wageningen University & Research. Daarvoor was hij onder meer lector ethiek bij Christelijke Hogeschool Ede. Ook was Jochemsen directeur van Prisma, een vereniging van christelijke organisaties in ontwikkelingssamenwerking.

De klassieke waarde van rentmeesterschap moet volgens Jochemsen niet slechts financieel-economisch worden verstaan, maar dient ook sociale en ecologische verantwoordelijkheid in te houden. In plaats van marktsturing moeten we volgens hem naar 'samen-sturing'. In een proces van co-creatie dienen betrokken partijen een duurzame en rechtvaardige organisatie van de voedselproductie en de voedselzekerheid voor alle mensen na te streven.

Corrigeren van het huidige economische model is volgens Jochemsen niet voldoende. Er moet een ander paradigma komen. Rentmeesterschap in Triple P zin voor alle sleutelactoren is minimaal nodig om in die richting te gaan bewegen. Verder moet aan de Triple P nog een vierde P worden toegevoegd. De P van pneuma, geest. Hiermee bedoelt Jochemsen de spirituele inspiratie die in staat is de ideologie van eenzijdige economische groei en materiele welvaart te doorbreken.

Hier ligt volgens Jochemsen ook een taak voor Aeres Hogeschool Dronten. De vorming van studenten houdt in dat studenten geholpen worden hun inspiratie te verwoorden en vruchtbaar te maken voor hun professionele praktijken.

aereshogeschool.nl/dronten

Aeres Hogeschool Dronten
De Drieslag 4
8251JZ Dronten
088 - 020 6000

info.hogeschool.dronten@aeres.nl

Disclaimer

Aan deze brochure kunnen geen rechten worden ontleend.

Check FSC keurmerk
-ivm nummer drukker